



Az elektronikus folyóiratok használatának természete

A folyóiratok digitális környezetbe vándorlása, majd a könyvtári konzorciumok által kieszközölt „big deal” következtében lényegesen megnőtt a kutatók számára hozzáférhető kiadványok száma. A szkeptikusok szerint azonban az ilyen hatalmas digitális erőforrások elkerülhetetlenül tartalmaznak fölösleges anyagokat, nem beszélve a l'art pur l'art közzététel helyzetébe kényszerült szerzőkről és a bőség zavarától meghökkenett vagy a legtöbb termék iránt kevés érdeklődést mutató olvasókról.

A *CIBER* hatalmas adatbankot halmozott fel az elmúlt öt évben a naplófájlokban felgyülemlett felhasználói információk révén (a logfájl ezen bejegyzéseit képletesen a felhasználók „digitális ujjlenyomatainak” is nevezhetjük), ami lehetővé teszi az elektronikus folyóiratok használatának vizsgálatát. A kérdés a következő: olvassák-e a digitális folyóiratokat olyan mértékben, hogy a dokumentumszolgáltatás mint az alig olvasott szaklapok előfizetésének ésszerű alternatívája, a múlt szolgáltatásává váljon? Nyilvánvaló, hogy ez a kérdés fontos a könyvtárosok számára is akár az előfizetésre, akár a dokumentumszolgáltatásra építenek.

Az adatok a *Blackwell Synergy*, a *ScienceDirect*, az *Emeraldinsight*, az *Oxford University Press (OUP)* és az *Ohio Library and Information Network (OhioLINK)* tanulmányozásából származnak. Az OhioLINK kiemelt szerepet játszik a vizsgálatban az azonos szintű mozgástér okán, mivel a felhasználók ott rendelkeztek a teljes szöveghez való hozzáférés jogával.

Kétségtelenül van elfojtott igény a tudományos publikációk iránt, amelyekkel nem találkozhatunk a tradicionális közzététel modellek révén. A nyílt hozzáférésű dokumentumok és a keresőmotorok nyilván segítenek ezeknek a rejtett igényeknek a kielégítésében. Az OUP-nál ennek a két faktornak a kombinációja vitte fel 213%-kal a cikkek letöltéseinek számát a *Nucleic Acids Research*-ből egyetlen év alatt.

Ugyanakkor a tudósok jelentős száma csak tartalmi kivonatokat használ, részben az időhiány, részben az anyagbőség zavara miatt, és részben, mivel mindössze csak néhányan férnek hozzá a teljes szöveghez. Első látásra elméletinek, ha nem éppen jelentéktelennek tűnhet a kérdés, hogy olvasásnak minősül-e ez, de nem, ha arra gondolunk, hogy a tartalmi kivonatokat mint a cikkek szurrogátumát használják, így ezek az összefoglalók piaci részesedésre tesznek szert. (Amikor a *Nucleic Acids Research* oldalát megnyitották, az összefoglalók látogatottsága sokkal nagyobb mértékben nőtt, mint a teljes szövegeké.) Ez vezetett az OUP egyik felvetéséhez; lehet, hogy új árképzési modellt kell találni a folyóiratokra: díjhoz kötni a tartalmi kivonatokat, és ingyen kínálni a teljes szövegeket.

Magas szintű használat

- Az elektronikus folyóiratok összesített forgalma (bevétel, használat, használó) lenyűgöző. A felhasználói statisztika adatai szerint 2004-ben félmillió ember látogatta a *Synergy* oldalát mindössze egyetlen hónap alatt, és megközelítőleg ötmillió cikket tekintettek meg.
- Az egyes folyóiratok és cikkek használatának vizsgálatára szolgálnak az *OhioLINK* adatai. Az adott hónapban az 5872 hozzáférhető folyóiratból 5868-at látogattak meg a cikkeket, tartalmi kivonatokat és tartalomjegyzékeket is figyelembe véve, csak a cikkeknel mindössze 5193-ra csökken ez a szám. A folyóiratoknak mindössze 4%-át látogatták csupán egyszer, és majdnem 60%-át több mint 21-szer. Ugyanakkor egyfajta aránytalanság is tapasztalható volt: a szaklapok felét a felhasználók mindössze 7%-a olvasta, és a cikkek közel háromnegyedét csak egyszer nézték meg.
- A kérdés más szempontból is vizsgálható, elemezve a látogatott szaklapok számát egy keresés időszaka alatt. Ez olyan jellemző idő volt, amelynek vizsgálata révén kitűnik, hogy a felhasználók élnek a hatalmas választék előnyeivel.

Ötből több mint egy keresésnél több mint négy szaklapot tekintettek meg.

- A letöltések alakulása a felhasználói elégedettség vizsgálatának következő szempontja. A keresések felében letöltöttek vagy megtekintettek teljes szövegű anyagot, a megtekintett cikkek átlaga egy keresés időszaka alatt alig volt több mint kettő. Ez mutatja a legtöbb keresés természetét: néhány fogalom belökése egy keresőmotorba.
- Egy cikkszintű elemzés az Ohio folyóiratainál kimutatta, hogy 2004 októberében 319 049 cikk teljes szövegét nézték meg. A tanulmány semmilyen bizonyítékot nem talált arra a gyakori tévképzetre, hogy a használatot a cikkek kis száma uralta volna. A legtöbb cikket azonban csak egyszer tekintették meg.

A felmérések alapján ugyanakkor az is megállapítható, hogy az elégedettség nem általános. A felhasználók hajlamosak arra, hogy az oldalt ne nézzék át alaposan: kétharmaduk jellemzően 1–3 tételt tanulmányoz át (például egy tartalmi kivonatot, egy oldal tartalmát és egy teljes szövegű dokumentumot). Ez talán azzal magyarázható, hogy a keresőmotorok használatakor sok az irreleváns találat, vagy a keresési stílussal van gond, a felhasználók ugyanis hajlamosak gyorsan dönteni arról, hogy mely cikk felel meg az elvárásaiknak (főleg ha az elvárásaikat már előre megfogalmazták), és így könnyen továbblépnek egy másik ígéretes weboldalra.

A digitális környezetből adódó sajátosságok

Fontos rögzíteni, hogy a „felhasználók” sokszor nem többek pusztán alkalmazásoknál, pontosabban olyan keresőrobotoknál (spider, web crawler), amelyek keresőmotorok számára gyűjtenek információt. (Az OUP-beli *Nucleic Acids Research*-nél 2004-ben a használat 42%-át ezeknek az entitásoknak tulajdonították.)

Másrészt lehet, hogy sok cikket megnéznek/letöltöttek, de nehéz eldönteni, hogy el is olvassák-e őket. Az *Emerald* felhasználóinak felajánlották két folyóirat teljes anyagához a szabad hozzáférést két hétig. Ez időszak alatt robbanásszerűen emelkedett a belépések száma, tízszeresére növekedett a forgalom. Ugyanakkor az online töltött idő szondázása azt mutatta, hogy a cikkeket az általában jellemzőnél sokkal gyorsabban átnézik, ami azt sugallja, hogy ezeket egy későbbi időszakra teszik félre.

A ScienceDirect elemzése feltárta, hogy a használók a rövidebb cikkeket valószínűleg online olvasják, a hosszabb cikkeknek pedig a tartalmi kivonatot részesítik előnyben.

Következtetések

- A tudományos folyóiratokat tartalmazó oldalakat egyre több ember látogatja, ugyanakkor közülük sokan kezdők vagy alkalmi felhasználók, akiknek nincsenek jogaik a teljes szöveghez.
- A hatalmas választéknak és a választás könnyű és gyors voltának egyenes következménye, hogy az emberek az információt horizontálisan keresik, aminek során rengeteg címet kell áttekenniük. Bizonyos mennyiségű redundancia vagy zaj vélhetően szükséges összetevője ennek a keresési módnak.
- A tartalmi kivonatok egyre népszerűbbek, ami részben összefügg az előző pontban kifejtett felhasználói viselkedéssel.

Arra a kérdésre tehát, hogy a felhasználók élnek-e a digitális választék nyújtotta előnyökkel, a válasz igen.

/NICHOLAS, David–HUNTINGTON, Paul: *Electronic journals, are they really used?* = *Interlending & Document Supply*, 34. köt. 2. sz. 2006. p. 48–50./

(Vranyecz Tünde)